

POLEMIKA
PUBLIJA NARDINA CELINEJA I PALADIJA FUSKA

Priredio

Neven Jovanović

UDK: 821.124-95=124=163.42

Ovo izdanje donosi devet tekstova Nardina Celineja i Paladija Fuska prema rukopisnom kodeksu iz osimske Knjižnice Instituta Campana (Osimo, Biblioteca Istituto Campana, ms. 18. L. 13). Rukopis je, po svemu sudeći, Nardinov autograf; u njemu se tekstovi nalaze na ff. 22-26 (1-4), 36-37 (5-8) i 43 (9). U izdanju smo zadržali izvornu grafiju (također i kod grčkih riječi), a interpunkciju smo prilagodili današnjim konvencijama. Na očite pogreške i nepravilnosti upozorili smo uskličnikom (!). Ispravke bez kojih bi razumijevanje bilo nemoguće označili smo prelomljenim zagradama < > i popratili tekstološkom bilješkom. Mjesta u čije čitanje nismo sigurni donosimo u kurzivu. Uz latinski tekst donosimo i priručni hrvatski prijevod. Bilješke uz latinski tekst, kad nisu tekstološke naravi, upućuju na izvore citata, dok bilješke uz hrvatski tekst daju osnovna kontekstualna objašnjenja. Nismo, nažalost, bili u mogućnosti rukopisom se koristiti *in situ*, već smo radili prema digitalnim fotografijama; zato je ovo izdanje nužno provizorno.

1. Carmen¹ quem(!) Palladius Fuscus subduxerat Vergilio et a quibusdam denotatus ut Vergilii est his verbis contra calumniatorem se excusat et furtum furto excusat.

Non mihi si lingue centum sint oraque centum.²

Palladius Fuscus hos versus sublegerat et hanc edidit epistolam quam Macrobio extorsit

Quisquis es, audi, obsecro. Prisci illi nunquam satis laudati hunc esse legendi fructum uoluerunt ut ea emulemur quae in aliis probemus et, quae maxime inter aliorum scripta miremur, in aliquem nostrum usum conuertamus. Quod et nostri tam inter se quam a Graecis, et Graecorum excellentes inter se factitarunt. Afranius enim, togatarum scriptor, non inuerecunde respondens arguentibus quod plura sumpsisset a Menandro: »Fateor« inquit »sumpsi non ab illo modo, sed ut quisque habuit, quod conuenire mihi quodque me non melius facere credidi, etiam a Latinis«.

Quia si haec societas et rerum communitio poetis scriptoribusque omnibus inter se exaranda concessa est,³ cur uitio mihi uertis si unum Vergilii carmen⁴ inter mea posui. Sed qui te in me impulit perpauca legisse uidetur. Verum Indus elephas culicem non curat.⁵

Haec epistula fuit tradita Chrysogono Cedulino, discipulo domini Nardini, et haec fuit responsiua domini Nardini

2. Responsiua Grisogoni Cedulini Palladio

Gratulamur tibi, antiquarie magister, quod Affranium legeris. Affranium recitasti, Macrobius tacuisti. Quasi nos ignoraremus a Macrobio scripta omnia ista quae dicis. O uanam sophistriam, pueris quoque nunc maxime ridiculum(!); tunc me illa uentositate perflabis qua semidoctum indoctumque uulgius perflare consueuisti? Aliud est legere, aliud intelligere; aliud est furari, aliud emulari. Emulamur ea per quae proficimus et ad excellentem aliquam bene factorum atque dictorum similitudinem ingenia excitamus. Contra furantur ea per quae uituperamus sine ulla ingenii excitatione alieno parta labore compilantes. Disce igitur a nobis Macrobius in toto illi dialogo taxare Vergilium et, ne uideatur de industria celebrem uirum insectari, sub quadam ironia furta eius detegere, non sine ostentatione

¹ Fortasse versus, cf. *infra* unum Vergilii carmen

² Verg. *G.* 2, 43, *A.* 6, 625.

³ *hunc esse... concessa est*: Cf. Macr. *Sat.* 6, 1, 2–5

⁴ Fortasse versus, cf. *infra* (*ep.* 2) in uno epigrammate integrum Vergilii uersum ita tuis inseruisti

⁵ Pseudo-Phalaris, *Epistulae*, 29

1. Pjesma¹ koju je Paladije Fusko ukrao Vergiliju, a kad su neki dokazali da je Vergilijeva, ovim se riječima opravdava pred napadačem i krađu opravdava krađom

Stotinu da imam jezika i stotinu usta...

Paladije Fusko ukrao je ove stihove i sastavio sljedeću poslanicu koju je oteo Makrobiju

Tko god da si, molim te, poslušaj. Oni stari, nikad dovoljno štovani, zaključili su da je plod čitanja u tome da se nadmećemo s onim što kod drugih cijenimo, i da ono čemu se najviše divimo u tuđim spisima prenamijenimo za neku našu potrebu. Tako su postupali i naši, i jedni s drugima i s Grcima, i najodličniji među Grcima međusobno. Afranije, pisac komičnih togata, odgovarajući (nipošto nepristojno) na optužbe da je dosta uzeo od Menandra, reče: »Priznajem, uzeo sam, ne samo od njega nego od svakoga tko je imao što mi je odgovaralo, i što mi se činilo da ni sam ne bih bolje izveo, pa i od Latina.«

Stoga, ako je svim pjesnicima i piscima dopušteno ovakvo dioništvo i zajedništvo, zašto smatraš mojim prijestupom što sam jednu Vergilijevu pjesmu stavio među svoje? Nego, onaj tko te nahuškao na mene, čini se, jako je malo čitao. Ali indijski slon ne haje za komarca.

Ova je poslanica bila uručena Grisogonu Ceduliniju, učeniku gospodina Nardina, a ovo je bio odgovor gospodina Nardina.

2. Odgovor Grisogona Cedulinija Paladiju

Čestitamo ti, učitelju starinaru, što si čitao Afranija. Afranija si citirao, Makrobija prešutio. Kao da mi ne znamo da je Makrobije napisao sve to što govoriš. O, isprazna li mudrijašenja, sada već i djeci smiješnog; zar ćeš ti na mene frktati onim vjetrušinama kojima si navikao frktati na poluučeni i neuki puk? Jedno je čitati, drugo razumjeti; jedno je krasti, drugo nadmetati se. Nadmećemo se s onim od čega stječemo korist, što nas potiče na sličnu izvrsnost u valjanim djelima i riječima. Suprotno tome, krade se ono zbog čega bivamo ukoreni, bez ikakva napora uma pribirući plodove tuđega truda. Stoga nauči od nas da Makrobije u čitavom tom dijalogu grdi Vergilija, a da se ne bi vidjelo kako mu je plan napasti slavnoga čovjeka, njegove je krađe razobličio na ironičan način, ne propuštajući priliku da se pohvali načitanošću; mnogo prije Makrobijeva rođenja to su u skraćenom ob-

¹ Možda ovdje, i niže u pismu, omaškom stoji »pjesma« umjesto »stih«. Usp. u tekstu 2 »ti si više nego drsko u jednom epigramu među svoje stihove umetnuo čitav jedan Vergilijev«.

plurimę lectionis, quę multo ante natum Macrobius Petilius(!) Faustinus et Quintus Octavius contracta publicauere. Furati sunt et alii, fateor, sed nemo sine reprehensione. Quidam in furando cauti, aliqui pugnaces, nonnulli uerecundi, pauci temerarii fuisse inueniuntur. Primi Gręcorum uiridaria subriperint floresque Atthici eloquii tamquam in Latio natos Latinis hominibus ostenderint. Secundi antiquorum ingenia uirtutesque admirati aut similibus aut non longe dissimilibus uerbis atque sententiis exprimere ac superare conati sunt. Tertii Latinorum hortos ingredientes nihil quod integrum esset, uerum ex omnibus aliquid abstulerunt. Quarti temerario ausu alienas opes attractantes(!) totum id quod erat, nulla parte mutata, quicquid placuisset, integrum sibi attribuerunt. Et hii quidem ipsi quamuis temerarii semel aut bis hoc in magnis dumtaxat uoluminibus commiserunt. Tu uero plusquam temerarius in uno epigrammate integrum Vergilii uersum ita tuis inseruisti ut non aliter appareat quam inter grana papaueris margarita. Hunc ego cum legissem, Vergilianum esse dixi. Quam tibi factam putas iniuriam? Imo a te mihi gratię agendę sunt, quod me docente hoc assecutus es ut intelligas omnino furari non licere. Quis non rideat furem ita se defendentem: »Furtum feci, sed licuit quia et alii furati sunt«? Non aliter arguentibus respondent Affranus atque Terentius, non aliter omnes in manifesto furto comprehensi; pulchram responsionem, Aristophani, summo in omni scientia uiro, nullo modo accipiendam, qui (ut scribit Pollio),⁶ cum esset unus eorum qui poetarum certamina iudicabant uidissetque Ptholemeum, Egypti regem (ut moris erat), quosdam, qui maxime populo placuissent, coronaturum, sententiam rogatus regem admonuit eos non esse poetas sed fures, non p̄mio dignos sed grauissima p̄na mulctandos, statimque prolatis ex armariis bibliothecę uoluminibus quae compilata fuerant fures ipsos fateri coegit effecitque ut unus qui fur non erat coronaretur, cęteri uero furti condemnati cum ignominia dimitterentur. In quo certamine si fuisses, qui a te nihil unquam percipisti, cogita qualem gloriam reportasses. Quid 'naturam furcillis agis', ut ait Horatius?⁷ Versus facere nimis profecto sero didicisti. Nescio quem dicas me impulisse qui pauca legerit. Quasi tu Didymi uolumina excusseris, cunctas bibliothecas euolueris! O egregium anagnostem, trium uel quattuor librorum lectione stultaque persuasione doctissimum! Nos autem scimus te sine doctrina, sine ingenio, *maliginitate* quadam ingenua cęteris ea bona detrahare tibi arrogare quibus indigeas. Et quia dicto Phalaridis abuteris, affirmare possumus Indum tibi elephantem in ore, sed in pectore culicem.

⁶ Cf. Vit. 7, 6-7

⁷ Cf. Hor. Ep. 1, 10, 24

liku objavili Petilije(!) Faustin i Kvint Oktavije.² Krali su i drugi, priznajem, ali nitko nije prošao bez ukora. Neki su pri krađi bili oprezni, drugi ratoborni, mnogi suzdržani; nalazimo tek nekolicinu nepromišljenih. Prvi su potkradali grčke perivoje i cvijeće atičke blagoglagoljivosti Latinima predstavljali kao da je izniklo u Laciju. Drugi su se divili umu i vrlinama starih, te su ih pokušavali nasljedovati i nadmašiti, bilo sličnim, bilo ne bitno različitim riječima i mislima. Treći su zalazili u vrtove Latina, no nisu odnosili ništa u cijelosti, već bi odasvud uzeli ponešto. Četvrti su nepromišljenom drskošću prisvajali tuđu imovinu, i sve što se našlo, što god bi im se svidjelo, ne mijenjajući ni djelića u cijelosti su pripisivali sebi. Pa i ti, ma kako drski bili, takvo su što počinili jednom ili dvaput, i to u djelima velika opsega. A ti si više nego drsko u jednom epigramu među svoje stihove umetnuo čitav jedan Vergilijev, tako da se ističe upravo poput bisera među zrnima maka. Kad sam ga pročitao, rekao sam da je Vergilijev. Što misliš, kakva ti je nepravda nanesena? Dapače, trebao bi mi zahvaljivati jer su ti moje pouke pomogle da shvatiš da krasti nije dopušteno ni u kom slučaju. Tko se ne bi smijao lopovu koji bi se ovako branio: »Ukrao sam, ali to je u redu, jer su krali i drugi«. Upravo tako na optužbe odgovaraju Afranije i Terencije, upravo tako i svi ostali zatečeni na djelu pri krađi: krasna li odgovora! No nikako ga ne bi prihvatio Aristofan, najistaknutiji učenjak u svim znanostima. Kad je on (kako piše Polion) bio jedan od sudaca na natjecanju pjesnika, i kad je vidio da će Ptolemej, kralj Egipta, po običaju ovjenčati one koji su se najviše svidjeli narodu, upitan za mišljenje kralja je upozorio da ti nisu pjesnici nego lopovi, da nisu zavrjedili nagradu nego najtežu kaznu. Smjesta iznijevši knjige iz ormarâ knjižnice, primorao je kradljivce da sami priznaju što su prisvojili, i tako postigao da ovjenčan bude jedan koji nije bio lopov, a da ostali, osuđeni zbog krađe, budu sramotno otpušteni. Da si ti sudjelovao u tom natjecanju, ti koji za vlastita djela nikad ništa nisi dobio, zamisli kakvom bi se slavom okitio. Što »goniš narav vilama«, kako kaže Horacije? Odviše si kasno naučio slagati stihove. Kažeš da me potaknuo netko tko je premalo čitao. Kao da si ti prošao čitav Didimov opus,³ kao da si ovladao cijelim bibliotekama! O dična li štioća, koji je postao ekspert čitanjem tri-četiri knjige i usvajanjem budalastih uvjerenja! No mi znamo da si bez učenosti, bez uma, da ta dobra drugima otimaš svojom urođenom zločestoćom i da prisvajáš ono što sam nemaš. A kako si zloupotrijebio Falaridovu izreku, možemo potvrditi da si izvana indijski slon, a u duši komarac.

² Prema Donatovu *Životu Vergilijevu* (gl. 44, 45), ovi su se kritičari zvali Perelije Faust (Perellius Faustus, prikupljao Vergilijeve »krađe«, *furta*) i Kvint Oktavije Avit (sastavio osam svezaka »Podudaranja«, Ὀμοιοτελεῦτων).

³ Aleksandrijski gramatičar, komentator i leksikograf Didim (oko 65. p. n. e. - oko 10. n. e), autor oko četiri tisuće (danas izgubljenih) svezaka, zbog svoje je marljivosti dobio nadimak χαλκέντερος, »mjedena utroba«. Usp. Sen. *Ep.* 88, 37: *Quattuor milia librorum Didymus grammaticus scripsit: misererer si tam multa supervacua legisset.*

3. Responsiua Palladii Fusci Grisogono *Cedolino*

Impudens quid blatteras! Tu, qui adhuc prima ignoras *eruditionis* elementa, audes mihi detrahere quia usus sum ad redarguendam tuam inscitiam uerbis Macrobiani. Vtinam pro mea in te beniuolentia tanta tibi esset pecuniarum, quanta mihi uerborum electorum et sententiarum ad scribendum est copia, esses enim uere Crēsus. Quod nomen tibi per antiphrasim inditum satis constat. Irus namque uerius uocareris. Sed te in istam insaniam impulit ille tuus hēresiarches pro cuius doctrina ne cyathum quidem lotii dederim. Qui permoleste fert Beatam Virginem, cuius ipse est hostis, a quoquam laudari. Sed si mihi stomachum moueritis, ostendam qui uir sim. Faxo enim ut uos uestri consilii peniteat. At tu quanto melius faceres si curares ut fames, quę iampridem te oppugnat, ab ēdibus <arceretur>⁸; id enim, si nescis, tua interest, non uiros eruditos, quorum crepidę plus sapiunt, maledictis insectari.

Qui Lybicos strarit pugnando sæpe leones
Irridet culicis murmura ridiculi.

4. Responsiua Publii Nardini Cęlinei Palladio Fusco

Nescio quo te nomine apellem, siue grammata, siue talis es qualis est apud Demosthenem grammatocyphon; pauca me tibi respondentem audias quęso. Dicis me asserere Vergilium taxari neque aduersus obtrectantes a Macrobio defendi. Assero quidem taxari, sed quod adiungis neque defendi me asserere ita pernego sicut plane affirmo te quomodo defendatur minime intelligere. Si defendit Macrobius, quod est qui uereri se dicit ne obtrectatoribus occasionem prębeat obtrectandi, hunc Macrobianum sensum, dyaletices imperitus, *qui* rationes diuisionum ignoras, interpretari non potes. Nunc ego te indoctum et ingratum paulo inferius gratis et aperte docebo. Miraris quomodo fieri possit ut Vergilius a Macrobio taxetur pariterque laudetur. Accidere solet hominibus animi stupidi atque torpentis ut ea, quorum causas ignorant, omnia mirentur. Nos autem nihil aliud miramur quam tot indies magis atque magis noua stultitię tuę germina pullulare, cui obaudienti nulla est cum ueritate concordia. Nonne alias diximus quosdam fures pugnantes fuisse qui antiquos aut exprimere aut etiam superare conati sunt; in quorum si classe Vergilium a Macrobio censi patiaris, mox illum ab eodem taxari pariterque

⁸ arceretur: arares MS

3. Odgovor Paladija Fuska Grisogonu Ceduliniju

Besramniče, što blebećeš! Ti koji još nisi svladao početnicu obrazovanja usuđuješ se predbacivati mi što sam se, kako bih dokazima pobio tvoje neznanje, poslužio Makrobijevim riječima. Da je bar, u skladu s mojom dobrohotnošću prema tebi, u tebe toliko obilje novaca koliko je u mene biranih riječi i misli spremnih za pisanje, bio bi ti uistinu Krez; očito je da ti je to ime nadjenuto u antifrazi, jer točnije bi bilo da se zoveš Ir.⁴ Ali tebe je u tu bezumnost natjerao onaj tvoj herezizarh za čiju učenost ne bih dao ni čašicu mokraće, on kojemu teško pada da itko hvali Blaženu Djevicu, koje je sam dušmanin. Ali ako mi prekupi žuč, pokazat ću vam kakva sam kova, učinit ću da požalite zbog svoje nakane. A ti, koliko bi ti bolje bilo da si se pobrinuo da otjeraš sa svog praga glad, koja te već odavno opsjeda; to je tvoj posao, primi to na znanje, a ne da psokvama salijećeš učene ljude kojih cipele imaju više ukusa od tebe.

Onome tko je nadbio mnogog libijskog lava,
smiješnim se čini blesavog komarca zuj.

4. Odgovor Publija Nardina Celineja Paladiju Fusku

Ne znam kojim da te imenom nazovem, jesi li *grammaticuzzo*, ili si onaj kakav je kod Demostena γρομματοκύφων;⁵ molim te, poslušaj par riječi kojima ću ti odgovoriti. Kažeš da tvrdim da je Vergilije kritiziran i da ga Makrobije nije branio od napadača. Tvrdim da je kritiziran, ali to što dodaješ, da nije branjen, poričem u istoj onoj mjeri u kojoj izjavljujem da nemaš blagog pojma kako je branjen. Ako ga Makrobije brani time što kaže da zazire od pružanja prilike lajavcima da olajavaju, ono što Makrobije misli ti, nevješt u dijalektici, ne poznajući analitički pristup,

⁴ Igra riječi na račun romanske verzije Grisogonova imena, Cressul (Krešul). Krez je basnoslovno bogat kralj maloazijske Lidije, a Ir prosjak iz Odiseje. Ovidijevska antiteza dviju metonimija (Ovid. Trist. 3, 7, 41-42: *Nempe dat id quodcumque libet fortuna rapitque, / Irus et est subito, qui modo Croesus erat*) uobičajena je u humanističkoj književnosti; usp. npr. Girolamo Balbi, c. 51 *Ad divites (Quique Midam superas opibus Croesumque beatis, / Pendula sors currum si rotet, Irus eris)*, Marulić LS 163 (*Omnia non stabili fertque refer-tque rota. / Irus ut in Croesum, sic Croesus transit in Irum*), Franjo Trankvil Andreis, *Caesaris Ferdinandi 25. Iulii [1564.] Viennae morientis mandata ultima (Uncertum an Cresus an contemptissimus Irus / Extiterit, similis cunctorum est forma sepultis)*.

⁵ Riječ γρομματοκύφων »koji čmrlji nad spisima«, kao pogrđni nadimak za činovnika ili pisara (γρομματεὺς) javlja se u Demostenovu govoru *O vijencu* (18, 209). *Grammatocypphon* se susreće kod Perottija, Helije Kapreola (u. 1519), Paola Cortesija (u. 1510), G. Haloina (u. 1536/37). Usp. Johann R a m m i n g e r, *grammatocypphon*, u *Neulateinische Wortliste. Ein Wörterbuch des Lateinischen von Petrarca bis 1700*, URL: www.neulatein.de/words/3/005371.htm (pristupljeno 11. siječnja 2014).

laudari, oppugnari atque defendi alia atque alia ratione cognosces. At si proteruius aduersaberis, aderit Macrobio Plynius teque nolente ac frustra repugnante mihi uera dicenti patrociniabitur; qui quum in prefatione *Naturalis hystorie* in⁹ similes tui fures inueheretur(!), sententiam suam his uerbis aperuit:

‘Scito enim conferentem me autores deprehendisse a iuratissimis et(!) proximis transcriptos ad uerbum neque nominatos, non Vergiliana uirtute ut certarent, non Ciceroniana simplicitate qui in libris de republica se Platonis comitem profitetur.’¹⁰

Quare non alia Vergilium Plynius quam sola uirtute certaminis a ceteris furibus eximit. Nam plurimi refert alienas opes ab ignauo fure tamquam suas et a strenuo certatore tamquam opima spolia possideri. Certauit cum Gręcis Vergilius et quicquid ab eis certando sustulit tam pulchra Latinitate *donauit* ut non aliunde ablatum, sed tamquam in Latio natum esse uideatur. *Certauit* etiam cum Latinis magnaue industria illorum dicta quę placuissent tamquam siluestres plantas ita(!) suum coalescere fecit ut transposita¹¹ multo melior quam ubi nata fuerant *redderet*. Illum ergo ut furem Macrobius taxat, quum pene totum ex alieno pendere demonstrat. Dumtaxat non deffendit(!), sed opugnat(!); et hoc est, qui ait se uereri ne obtrectatoribus faueat, dum strenuum certatorem ostendit ab omni obtrectatione pari modo defen<di> quemadmodum se idem uates olim deffendere solitus est qui furta *sibi* obiicientibus respondebat tam magnarum uirium esse Homero uersum extorquere quam Herculi clauam.¹² Tu uero, ignauissime fur, dic age, si potes, in quibus te Vergilio comparas(!), ut intelligamus idem tibi licere quod illi. Quę difficultas in transferendo? Quę industria in scribendo? Quę uirtus, aut quę tibi gloria certaminis fuit? Alienos integros uersus impudentissime transcripsisti, tamquam de *magni* operis excellentia in uno epigrammate certaturus. O arrogantiam subsanandam! Se pudere confitetur Ausonius centonem facturus, in *quod* praeter imperatoriam iussionem artificium centonarię legis excusare poterat.¹³ Tu, qui tomos facis non aliter quam fur ille apud Martialem,¹⁴ quid aliud excusabis quam eruditionis penuriam? ‘Obnoxii profecto animi et infęlicis ingenii est’ (ut ait Plinius) ‘deprehendi in furto malle

⁹ post *in del. scriba fides*

¹⁰ Cf. Plin. *N. h. praef.* 22.

¹¹ *ut transposita* per dittographiam repetitum in MS.

¹² Cf. Suetonius, *Vita Vergilii*.

¹³ Cf. Ausonius, *Cent. Nupt. praef.*

¹⁴ Cf. Mart. 1, 66.

ne možeš protumačiti. Sada ću, malo niže, tebe neuka i nezahvalna ja badava i jasno poučiti. Čudiš se kako može biti da Vergilija Makrobije jednako kritizira i hvali. Tako se dogodi ljudima tupa i troma duha te se čude svemu onome čemu ne znaju uzroke. A mi se ne čudimo ničemu drugome doli da iz dana u dan izbija toliko novih i novih klica tvoje gluposti; ta se, ma koliko slušala, nikako ne može uskladiti s istinom. Nismo li drugdje ispričali o stanovitim borbenim lopovima koji su stare pokušavali ili nasljedovati ili čak nadmašiti? Dopustiš li da je Makrobije Vergilija svrstao u njihov razred, ubrzo ćeš uvidjeti da ga je istovremeno pohvalio, napao i obranio, sve na svoj način. No, budeš li se tvrdoglavo opirao, Makrobiju će u pomoć priskočiti Plinije pa će moj istinit iskaz podržati i protiv tvoje volje i tvog uzaludnog otpora. Plinije, u predgovoru *Prirodnoznanstva*, napada lopove slične tebi, otkrivajući što misli ovim riječima:

Znaj da sam, uspoređujući autore, ustanovio kako su oni koji se najtvrdže kunu doslovno prepisivali od sebi najbližih, ne imenovavši ih, i to ne radi vergilijevske vrline nadmetanja, niti uz ciceronovsku otvorenost (Ciceron se u knjigama o državi očituje kao Platonov suputnik).

Stoga Plinije Vergilija od ostalih lopova ne izdvaja ni po čemu drugom doli po volji za nadmetanje. Jer iznimno je važno prisvaja li tuđi imutak besprizorni lopov, kao da se radi o njegovom, ili ga srčani takmac drži kao ratni plijen. Vergilije se takmičio s Grcima, i što je god od njih u nadmetanju oteo, obdario je tako lijepom latinštinom da se ne čini donesenim iz drugog izvora, već kao da je u Laciju nastalo. Natjecao se i s Latinima, i velikim je trudom postigao da njihovi izrazi koji bi mu se dopali, poput šumskih sadnica, tako srastu s njegovim vlastitima da presađeni uspijevaju mnogo bolje nego ondje gdje su izrasli. Njega, dakle, Makrobije kritizira kao lopova, time što pokazuje da gotovo u cijelosti ovisi o tuđemu. Upravo ne brani, nego napada; i zato kaže da se boji da će ići u prilog opadačima, pokazujući kako je srčani takmac od svakog prigovora branjen na isti način kako se sam pjesnik nekoć branio; kad bi mu predbacivali zbog krađa, odgovarao bi kako je da se Homeru otme jedan stih potrebna jednako velika snaga kao i da se otme toljaga Herkulu. A ti, najbesprizorniji lopove, hajde reci, ako možeš, po čemu se uspoređuješ s Vergilijem, da i mi shvatimo da ti je dopušteno isto što i njemu. Koju si imao poteškoću u prevodenju? Koju marljivost u pisanju, koju vrlinu, ili koju slavu u nadmetanju? Besramno si prepisao čitave tuđe stihove kao da ćeš se u jednom epigramu nadmetati s vrsnošću velikog djela. O poruge vrijedna preuzetnosti! Auzonije, kada namjerava sastavljati centon, priznaje da ga je stid, a mogao se, osim carskom zapovijedi, opravdavati i umijećem u poštivanju pravila centona. Ti, koji sveske sastavljaš na isti način kao i onaj lopov kod Marcijala, čime ćeš se drugim opravdavati osim oskudnošću obrazovanja? Zaista, obilježje je odbojna duha i neobdarena uma (kako kaže Plinije) radije se dati uhvatiti u krađi nego vratiti dug. Ne takmiči se tko prepisuje, niti se krađa može smatrati posuđivanjem. Ako si posudio, zašto nisi, ciceronovski pošteno, vratio? Krađe se

quam mutuum reddere';¹⁵ non certat qui transcribit, nec furti ratio mutui nomine continetur. Si mutuatus es, cur Ciceroniana simplicitate non reddidisti? Furta, inquis, occultantur; occultantur profecto, sed in his deprehensus, quæ occultari credebas, erubuisti. Hortaris præterea nequid uersibus meis a furibus metuam. Quidni metuam; imo furacitatem tuam expertus cauebo deinceps. Quosdam elegos ad te nondum satis cognitum scripsimus, in quibus est:

Dum ferit auratam pulcher Apollo lyram.

Hunc uersum agnosco meum inter cacatissimos tuos positum Donato Pasqualitio missos. Clepsisti et arrogasti, famosissime plagiarie(!); si uersus mei non sapiunt, scire cupio, qua sis dulcedine furatus. Te igitur inter indoctos, inter fatuos, inter fures illos relinquamus quos Pliniana reprehendit autoritas et quos Aristophanis censura condemnat. Nunc ad maledicta tua conuerto, Deos immortales obtestans me nunquam nisi prouocatum maledicere solere. Cum taceo, sum tibi rana Seriphia;¹⁶ tu mihi Aristophanis, quæ, cum loqui nesciat, tacere non potest. Clamat enim continuo Βρεκεκεξ κοάξ.¹⁷ Ceterum caue ne, dum te mihi confers, ut Ξsopia nimia tumefactione rumparis.¹⁸ Uno uerbo maledictis tuis respondebo si dixeris te in omnibus esse mentitum. Sed hoc per partes multo melius agetur. Ades dein, philosophotate omnium, qui te de sola uirtute loqui iactas nobisque de ludo et uino sermones improperas. Numquid Aristotellicos libros περί τῆς ἀρετῆς an Theophrasti uolumina interpretaris? O uanitatem doctis hominibus irridendam! Ego si ludo, luserunt et Scipio et Caius Cæsar. Si bibo, biberunt et alii, apud Græcos uiri excellentes Homerus et Ξschilus, apud nos Ennius et Marcus Cato nec illis obfuerint, quæ mihi obiicis, quominus æternam gloriam consequerentur. Sed, ut obiicienda existimes, non tamen a te (qui cauponam uxorem duxisti) obiici decebat.

¹⁵ Plin. *N. h. praef.* 23.

¹⁶ rana Seriphia cf. Plin. *N. h.* 8, 227: *Cyrenis mutae fuere ranae; inlatis e continente uocalibus durat genus earum. mutae sunt etiamnum in Seripho insula...* – Polydorus Vergilius, *Proverbiorvm Libellus*, Venetiis, 1498: *Rana Seriphia. Plinius lib. VIII cap lviij ait mutae sunt etiam ranae in Seripho insula, quamvis mendosi codices non ranae sed cicadae habeant, quod non conuenit quum illic de ranis sermo sit, unde proverbium manavit, hoc est »rana Seriphia« in eos qui plus nimio taciturni sunt.* – Desiderius Erasmus, *Veterum maximeque insignium paroemiarum id est adagiorum collectanea*, (Parisiis, 1505): *Rana Seriphia. Plinius Naturalis hist. li. octavo ca. lviij scripsit in Seripho cicadas etiam mutas esse. Hic Hermolaus pro cicada ranam reposuit; addens Stephano auctore Graecis in prouerbio fuisse βατραχος Σεριφιος id est rana Seriphia. In homines immodice tacituros.*

¹⁷ Cf. Aristophanes, *Ranae* 209 ff. βρεκεκεξ κοάξ κοάξ.

¹⁸ Cf. Phaedr. 1, 24

skrivaju, reći ćeš; zaista, skrivaju se, ali uhvaćen u onome što si mislio da će ostati skriveno, zacrvenio si se. Nadalje, sokoliš me da se ne moram bojati krađe svojih stihova. Kako se ne bih bojao? Dapače, iskusivši tvoju sklonost krađi, i ubuduće ću paziti. Dok te još nisam dobro poznao, napisao sam ti nekoliko elegijskih distiha, među kojima stoji i:

Dok u zlatnu liru udara krasni Apolon.

Taj svoj stih prepoznajem među tvojim ukakanima, poslanima Donatu Paskvaliću.⁶ Otudio si ih i prisvojio, zloglasni plagijatoru; ako u mojim stihovima nema ukusa, htio bih znati kakva te naslada potakla na krađu. Stoga ćemo te ostaviti među neukima, među blesavima, među onim lopovima koje kori Plinijev ugled i koje osuđuje Aristofanov pravorijek.

Sad prelazim na tvoje psovke, zazivljući besmrtno bogove za svjedoke da sam ne psujem nikad osim kad sam izazvan. Kad šutim, za tebe sam serifska žaba; ti si za mene Aristofanova, koja, mada ne zna govoriti, ne može šutjeti, te stalno više *brekekeks koaks*. Nego pazi, dok se uspoređuješ sa mnom, da poput Ezopove žabe ne pukneš od pretjeranog nadimanja. Jednom ću riječi odgovoriti na tvoje psovke tako da kažem da si u svemu lagao. Ali to se može mnogo bolje izvesti po dijelovima. Hajde, onda, superfilozofe, ti koji se hvališ da govoriš samo o vrlini, a predbacuješ mi priče o igri i vinu; tumačiš li Aristotelove knjige *peri tes aretes*, ili Teofrastova djela?⁷ O taštine kojoj se učeni ljudi mogu samo smijati! Ako kockam, kockali su i Scipion i Gaj Cezar.⁸ Ako pijem, pili su i drugi, među Grcima uglednici Homer i Eshil, kod nas Enije i Marko Katon, a to što meni predbacuješ njima nije smetalo da postignu vječnu slavu.⁹ Ali, sve i da smatraš da je vrijedno predbacivanja, nisi smio predbacivati ti, koji si se oženio krčmaricom. Ja se smijem kockati, smijem, kao što

⁶ Sačuvano je pet latinskih epigrama splitskog arhiđakona Donata Paskvalića, iz razdoblja oko 1524-1549; među njima su i dvije nadgrobnice Marku Maruliću. Usp. Neven J o v a n o v i ć, »Prolegomena za retoriku Marulićeve splitske ekipe«, CM XV (2006), 141-173 i »Carmina Latina amicorum Maruli«, isto, 175-197.

⁷ Iz izgubljena Aristotelova spisa *De virtute* (bio je dostupan, po svemu sudeći, još oko 300. n. e) sačuvani su samo izvaci. Većina spisa Aristotelova učenika Teofrasta iz Ereza također je izgubljena, a i sam je autor u srednjem vijeku bio gotovo nepoznat. U renesansi su ga na latinski prevodili Lapo da Castiglionchio (1406-1438, *Liber de impressionibus*, tj. *Karakter*) i Teodor iz Gaze (1400-1475, *Historia plantarum*, tiskano izdanje Treviso, 1483 priredio Giorgio Merula).

⁸ Scipion je vjerojatno Scipion Emilijan Afrički Numantinski (184-129 p. n. e.); kako su se on i Lelije u predasima igrali školjkama i kamenčićima v. Cic. *de or.* 2, 22, Val. Max. 8, 8, 1 (ovaj je podatak ekscerpirao Marulić u *Repert*, a spominje ga i Ilija Crijević u uvodu pjesme 8, 23: Darko N o v a k o v i ć, »Autografi Ilije Crijevića (I): Vat. lat. 1678«, *Hrvatska književna baština* 3, Zagreb 2004, str. 9-251). - Vjerojatnije je da je Gaj Cezar August, a ne Kaligula, no sklonost kockanju zabilježena je kod obojice (Suet. *Aug.* 71, *Cal.* 41).

⁹ Za ovaj niz egzempla usp. npr. François Rabelais, *Gargantua*, prolog *Treće knjige* (1546): *Ennius beuvant escripvoit, escripvant beuvoit. Aeschylus (si à Plutarque foy avez*

Licet mihi ludere, licet tamquam ueterano militi omnifaria militia functo exemplo ueterum philosophorum aliquando symposiari; contra tibi adhuc tyroni prope decrepito neccessarium est in magna confusione ignorantię tuę cum difficultate intelligentię conflictari. Nescio qui libri (ut ais) compositi Romę atque Venetiis lectitentur, nisi credimus illos esse qui Catullum poetam plusquam mille uulneribus affecerunt, a Hieronimo Auantio emendati, an potius illi sunt quos ego propediem cum abolitione uilissimi nominis tui pęnitus castigabo. Sed qualescumque, patiamur; te furti coarguunt illis magis testes adhibiti, Homerus, Pausanias et Apollonius. *Quin* Gręcos scriptores atque poetas legisti, leuissime nebulo, quum tibi nulla sit Gręcarum litterarum cognitio; si non legisti, cur a Gręce scientibus accepta dissimulas?

Pręterea me Cristianam religionem impugnare dicis. Hoc si uerum est, cur illam tu, scilicet homo religiosissimus, impugnari sustineas? Nam si me inter pueros tantum philosophari putas, nihil est quod cum ignaro philosophię disputaturus de certa uictoria dubites. Philosophus tibi non sum, aliis esse uolo qui non in triuiis, sed in publicis gymnasiis docent. Correlius(!) et Michael abierunt, Minotus et Phos<carus> adsunt qui nos ambos plusquam credis fortasse nouerunt; accede, accusa, coniuratos tuos aduoca qui tibi subscribant; si me amas, uictum corrigis(!), si odis, oppresso lętaberis et spiritum uentositatis tuę laetabundus uictor augebis. Tu philosophus es, immo etiam uates, diuina<ns> quoties atra bile urgeris, et pręsentium bellorum pręiudicio facis. Verum aliquando male diuinasti cum perdito Patauio tamquam extincto Veneto imperio te a *scriptu* abdicasti statimque de

smije veteran koji je prošao sve vrste vojne službe, po uzoru na stare filozofe katkad bančiti; naprotiv, ti, koji si još novak - gotovo senilan novak - nužno se moraš u velikoj zbrci svoga neznanja sukobljavati s teškoćama razumijevanja. Bogzna koje se tvoje knjige čitaju (kako kažeš) u Rimu i Veneciji; osim ako ne povjerujemo da se radi o onima koje su pjesniku Katulu nanijele više od tisuću rana, a koje je ispravio Girolamo Avanzi.¹⁰ Ili će to prije biti one koje ću doskora, satravši tvoje bijedno ime, podvrgnuti temeljitoj kritici?¹¹ Ali, ma kakve ih mi morali trpjeti, za krađu te više od njih terete prizvani svjedoci, Homer, Pauzanija i Apolonije.¹² Ta kako si čitao grčke pisce i pjesnike, neozbiljni smutljivčice, kad ne znaš ništa o grčkome? Ako nisi čitao, zašto skrivaš da si uzeo od onih koji znaju grčki?

Osim toga, kažeš da napadam kršćansku vjeru. Ako je to istina, zašto ti, kao najpobožniji među ljudima, dozvoljavaš da je se napada? Jer, ako smatraš da ja mogu filozofirati samo među djecom, nema razloga da sumnjaš u pobjedu ulazeći u raspravu s nekim tko nema pojma o filozofiji. Za tebe nisam filozof, ali želim to biti za druge, koji ne poučavaju na cesti, nego u javnim učilištima. Correlli(!) i Michiel su otišli, tu su Minoti i Foscari, koji nas obojicu poznaju možda i više nego što misliš;¹³ stupi pred njih, iznesi optužbe, pozovi svoje urotnike da te podrže; ako sam ti drag, izvedi me pobjedom na pravi put; ako me mrziš, veselit ćeš se kad pokleknem, i pobjedničkim ćeš likovanjem uvećati nadutost svojih vjetrova. Ti si filozof, pa i prorok, proričeš kad god te pritisne crna žuč, pa to činiš i svojim predviđanjima o sadašnjem ratu.¹⁴ Ali svojedobno si loše preorekao, kad si se, po

in Symposiacis) beuvoit composant, beuvant composoit. Homère iamais n'escrivit à ieun. Caton iamais n'escrivit que après boyre (nav. prema izdanju Paris, 1552).

¹⁰ Komentirano izdanje Katula koje je priredio Paladije Fusko objavljeno je u Veneciji 1496. (sadrži i popratni epigram Zadrana Donata Civaletija); Girolamo Avanzi priredio je *Emendationes in Catullum* 1492-93, tiskane također u Veneciji 1495. i 1500. Usp. Bratislav L u č i n, »Marul, Katul i Trogirski kodeks Petronija (*Codex Parisiensis Lat. 7989 olim Tra-guriensis*)«, CM XVI (2007), 5-44.

¹¹ Možda Nardino misli na komentar uz *Pisma* Plinija Mlađeg; Paladije ga je najavio u posveti uz Katula, ali nije objavljen ni sačuvan. Usp. K a t u l, n. dj, Venecija, 1496: *Palladius Fuscus iuveni clarissimo Laurentio Bragadeno Patrio Veneto felicitatem. [...] Sed laudes tuas tunc pro ingenii mei mediocritate recensere destinavi cum alios quos in Plinii Iunioris epistolas scribere coepi commentarios tibi perfecero.* – »Paladije Fusko sreću želi slavnom mladiću Lorenzu Bragadenu, mletačkom patriciju. [...] Ali tebi namijenjene pohvale odlučio sam, u skladu s osrednjošću svojih sposobnosti, pobrojiti onda kad dovršim drugi komentar, koji sam počeo pisati, uz pisma Plinija Mlađeg.«

¹² Vjerojatno Apolonije Rodanin. Jedini spomen Apolonija koji sam našao u Paladijevu komentaru (K a t u l, n. dj, Venecija, 1496, fol. 25r) stoji uz Cat. 64, 178: *Franciscus autem Buzacharinus municeps meus uir tam Graece quam Latine doctissimus legit ex Apollonio Idmoneos* – »a Franjo Buzacharin, moj sugrađanin, podjednak stručnjak za grčki kao i za latinski, kod Apolonija je pročitao 'idmonejske'«.

¹³ Ovdje se vjerojatno misli na mletačke dužnosnike u Zadru: Lorenza Correra (knez 1510), Leonarda Michiela (kapetan 1511), Giovannija Minotta (knez 1512/1513) i Francesca Foscarija (kapetan 1513).

¹⁴ »Sadašnji rat« je rat Svete lige protiv dominacije Karla V. Habsburgovca u Italiji, 1512-1513.

Palauicinis Mediolanensibus cogitare cepisti. Mox deceptus et illusus te Venetias iturum magnasque ibi conditiones inuenturum predicabas; iuisti, et huc inter contemptus ad triuialia officia rediisti non sine multis precibus et adulationibus mendicata. In triuio sedes inter pueros tumidus et inflatus, nihil aliud quam meras nugas intonans, quibus, quoties magnum te ostendere uis, nobis absentibus maledicis; pueri uero astutiores maledicentem (ut audiui) clam sepe riserunt, te insanum omnes uocant et, qui tibi blandiuntur, illudunt; talem insaniam pateris, qualem fidicen ille Horatianus qui totos dies cum fidibus in theatro sedebat musicę prorsus ignarus. Phreneticorum aliqui se reges putant et coronati ambulant, nonnulli se doctos imaginantes doctorum insignia ferunt, in quibus tibi, o miser, omnes scientias persuades. Omnium imperitissimus habitu et incessu omnes uirtutes pre se ferebat(!); fuge in aliquas tenebras ubi nemo te uideat. Ego quum abire uoluero, scio quo sim abiturus. Fratres habeo non tales quales fingis nec quales tui esse potuerunt, habeo pređia que mihi atque meis abunde alimenta suppeditant. Tu, nobilis a limo, ne hortulum quidem possides. Dic age, spurię(!) obscurissime, ubi fratres tui, ubi patria? Te Patauinum facis. Ego uero quum essem Patauii huc uenturus dedita opera diu quesui; neminem inuenire potui qui te aut aliquem tuorum cognosceret. O pulchram prosapiam! Postquam huc ueni, audiui te in Hystria natum christianisatumque inter barbaros et bubulcos illos qui plurimi in ea regione sunt. Audiui preterea sororem tuam in hac urbe uisam, tam pulchro habitu, tam splendida corporis facie ut illam domi clausam teneres, et ad interiores fortasse parietes illuminandos. Quid plura dicam, non est cum insano insaniendum.

5. Publii Nardini Celinei responsum ad Palladium Fuscum

Quid me uituperas decoratum Cęsaris lauro?
 Sum Graia et Latia tempide(!) cinctus ego.
 Sed mihi concessos rare uirtutis honores,
 Hos tibi non merito pulcher Apollo negat.
 Non male dicendo, uerum bene cuncta legendo
 Et bene discendo crescere fama solet.

gubitku Padove, odrekao pisanije kao da je mletačka vlast propala, i odmah počeo razmišljati o milanskim Pallavicinijima;¹⁵ ubrzo, prevaren i izigran, razglasio si da krećeš u Veneciju i da ćeš ondje postići visok položaj; otišao si, i vratio se, dočekan s prezirom, ovamo, na tričave dužnosti koje si isprobio ne bez silnih molbi i ulizivanja. Sjediš kraj ceste među djecom, nadut i napuhnut, grmeći ni o čemu drugome nego o samim koještarijama; koliko god se puta pred djecom želiš pokazati velik, psuješ nas odsutne; ali pametniji su dečki (kako smo čuli) već višekratno u potaji ismijali psovača; svi te drže poremećenim, a oni koji ti laskaju, rugaju ti se; patiš od iste poremećenosti kao i onaj svirač kod Horacija, koji je cijele dane sjedio u kazalištu s lirom, a uopće nije znao svirati.¹⁶ Neki od sumanutih smatraju se kraljevima i hodaju okrunjeni. Drugi umišljaju da su učeni i nose znake znanstvenika. U tome su tebi, o bijedniče, sva znanja, sebe tako uvjeravaš, najnesposobniji od sviju. Nošnjom i odjećom iskazivao je sve vrline. Bježi nekamo u mrak da te nitko ne vidi. Ja, kad budem htio otići, znam kamo ću poći. Imam braću, ne takvu kakvu ti izmišljaš niti kakvi bi tvoji mogli biti; imam posjed koji meni i mojima osigurava dostatan žitak. Ti, plemiću iz blata, nemaš ni najmanjeg vrta. Hajde, reci, kopile mutna porijekla, gdje su ti braća, gdje ti je domovina! Gradiš se Padovancem. Kad sam bio u Padovi, spremajući se na dolazak ovamo, navlaš sam se dugo raspitivao; nikoga nisam mogao naći tko bi poznavao ili tebe ili bilo koga tvoga. O, krasna li porijekla! Pošto sam stigao ovamo, čuo sam da si rođen i kršten u Istri, među onim barbarima i govedarima kojih u tom kraju ima puno. Čuo sam, osim toga, da je u ovom gradu viđena tvoja sestra, tako lijepa stasa, tako sjajne građe i izgleda da je držiš zatvorenu u kući, možda kako bi zidove osvjetljavala iznutra. Što da još kažem? S mahnitim ne valja mahnitati.

5. Odgovor Publija Nardina Celinea Paladiju Fusku

Što kudiš mene, urešena lovorom carskim?
 Grčkim i latinskim vijencem sam okrunjen ja!
 Ali počast rijetke snage, dodijeljenu meni,
 Divni Apolon tebi krati – i pravo je baš.
 Ne govorom zlim, već valjanim čitanjem svega
 i valjanim učenjem slava ostvaruje rast.

¹⁵ U ratu Cambraiske lige protiv Venecije, nakon bitke kod Agnadella, 14. svibnja 1509, snage rimsko-njemačkog cara Maksimilijana I. zauzele su Veronu, Vicenzu i Padovu; Padova je pod carskom vlašću bila do srpnja 1509. Obitelj Pallavicini bila je među najmoćnijim feudalcima Milanskog Vojvodstva.

¹⁶ Najvjerojatnije vrlo slobodna Nardinova asocijacija povezana sa Hor. *Ep.* 2, 2, 130: *Fuit haud ignobilis Argis, / qui se credebat miros audire tragoedos / in uacuo laetus sessor plausorque teatro* (»Bijaše u Argu čovjek ne niska roda / koji je utvarao da sluša čudesne pjesnike / sjedeći i plješčući sretno u praznom teatru«). Na pomoći pri tumačenju veze zahvaljujem Vladi Rezaru.

An speras te posse tuis exire tenebris
 Dum contra solem lumina cecus agis?
 Quid coruus cycnum? quid equum deludit asellus?
 Aut quid uocalem bubo lacessit auem?
 Indoctus docto maledicere, Fusce, laboras
 Versibus his quales Musa cacata dedit.
 Non data clepsisti et sortem miseratus iniquam
 † Et Ganges Veneto distat ab Eridano.¹⁹
 Immisces furtiua tuis aliena; queruntur,
 »Non sumus«, exclamant, »nolumus esse tua!«
 Coniugis, agnosco, ingratus mihi bella magistro
 Subripuit; quare hoc; simia, redde meum!
 Cetera pretereo; distas tam longius, hercle,
 Nouimus et solum hoc dicimus esse tuum.
 Redde aliis proprias, Esopi gracule, pennas,
 Mox in brumali frigore nudus eris.

6. Publius Nardinus Celineus Helię Tolimerio

Sinistrum fateor sed illud, Heli,
 Musarum decus, erudite uates
 Quod nunc uersibus his canemus omne
 Sicensi quoque nuntiabis urbi
 Magnum discipulis tuis dolorem
 Ad quos, ueh miseris, uenire fertur
 Indoctissimus omnium magister

¹⁹ Fortasse exciderunt versus.

Nadaš se da ćeš iz svojih se tmina izvući
 okrećuć, slijepče, protiv sunca svoj vid?
 Što da se vrana labudu, konju magarac smije?
 I zašto da sova na ptici pjevici iskaljuje jed?
 Neuk se učena vrijeđati trudiš, Fusko,
 ukakana Muza je dala ovaj tvoj stih.
 Otuđio si što ti nije bilo dano, zbog krute sudbe
 i Ganges je dalji no što je mletački Pad;
 s ukradenim tuđim miješao svoje; stihovi plaču,
 viču: »Tvoji nismo i nećemo bit!«
 Shvaćam – zbog žene nesretan majstoru meni
 ratove krade; al stop! majmune, vrati mi to!
 O ostalom neću; tako si, dašto, zaostao silno
 da se samo u tom prepoznaje posjed tvoj.
 Vrati drugima njihovo, svrako ezopska, perje,¹⁷
 doskora izać ćeš gol na zimsku ledenu stud.

6. Publije Nardin Celinej Eliji Tolimeriju

Zlo je, priznajem, Elija,¹⁸ ovo,
 uresu Muza, učeni poeto,
 što ću stihom sad pjevati, što ćeš
 cijelome šibenskom javiti gradu,
 velik bol za učenike tvoje,
 kojima, jasnima, dolazi, čujem,
 najneukiji profesor od svih,

¹⁷ Nardino aludira na basnu 472 prema Perryjevju indeksu Ezopova korpusa (usp. Babrius and Phaedrus, prir. Ben Edwin Perry, London – Cambridge, Mass, 1965 [Loeb Classical Library 436]): Phaedr. 1, 3.

¹⁸ Šibenčanin Elija Tolimerij (Ilija Tolimerić) mora da je prilično mlad kad mu je upućena ova pjesma; spominje se kao komunalni učitelj 1529. (»praeceptor comunitatis docet pueros«, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, sv. 11-12, 1977, 114; među njegovim je učenicima navodno bio i Antun Vrančić), a šibenski je bilježnik 1532-1542. Znamo za Tolimerićevu elegiju u pohvalu grada Splita i epigram za Kotoranina Dominika Buću, dominikanca (potonje u Dominik B u ć a, *Expositio satis perutilis omnium epistolarum dominicalium, quae per totius anni circulum leguntur*. Venetiis, 1545). Tolimerićevu smrt (u visokoj dobi) u listopadu 1569. spominje Antun Vrančić u pismu bratu Mihovilu od 12. studenoga iste godine: *Nec mirum est, si Helia Tolomerius et Franciscus Ferro decesserint, et simul metam vitę attigerint. Erant enim fere coetanei et eodem senio premebantur*. Antal V e r a n c s i c s, *Összes munkái*, sv. 10, Pest, 1871. (Monumenta Hungariae historica, series II. t. XX), 13-14. Čitanje prema rukopisu preuzimamo iz izdanja u disertaciji Diane S o r i ć, *Obiteljska korespondencija Antuna Vrančića: kritičko izdanje rukopisa i jezično-stilske osobitosti*, Sveučilište u Zadru, 2013.

Fuscus Palladius, profecto fuscus,
Tam re quam potuit notare nomen.
Qui cum uix elementa prima norit
Iamque Zenodotus foret superbus.
Omnes barbarus iste grammatista
Scriptores ueteres Crates ut alter
(Quos examinat) improbat, reprehendit,
Et quoscumque obelo uel asterisco
Emendans facit esse mendientes(!).
Nunc nos mille locis redarguentes
Quibus læserat optimum Catullum
Irritauimus et præteriuentem(!)
Tamquam lucifugam *iubar* sub ipsum
Tandem trusimus in suas tenebras.
Errores totidem quot astra cęlo
Sunt in, quos legit, omnibus poetis;
Eius discipulos meosque factos
Multos dedocui male institutos;
Nec tot ridiculis Apollodorus
Exemplis scatet in suis libellis
Quot nos risimus improbum chachinis.
Cur hic Palladius uocetur, audi:
Non a Pallade, sicut arrogauit,
Sed quod palleat inde nuncupatur.
Pallorem uideas in ore tantum
Infenso melioribus Camęnis
Dum nescit tollerare doctiores
Quantum liuida suscitatur Męęera.
Capti credo tui fuere laruis,
Capti fascino loquacitatis
Huius uaniloqui fuere ciues
Cum talem tibi pretulere pestem.
Si per compita, si per angiportus
Incedet populo fauente nugis
Et mendatia confutante nullo,
Tum uentosior Eolo riuali
Iactabit nebulo suas ineptas

Fusko Paladije, pravi »fuško«,¹⁹
koliko se to može izraziti riječju.
On, što jedva zna sricati slova,
već bi Zenodot holi postati htio.
Taj učo barbarski svakog starog
pisca (drugi Kratet!) zove na red,
kritizira i kori, a svakog pisca
obelom svojim ili asteriskom
ispravlja tako da budu posve krivi.
Kad smo na tisuću dokazali mjesta
da je iskvario vrijednoga Katula,
razdražismo ga, i kao noćnu pticu,
koja letjeti želi ispod samog sunca,
jedva bacismo natrag u mrak njegov.
Grešaka koliko i na nebu zvijezda
ima u svakog pjesnika kojeg čita.
Đake njegov, kad su došli meni,
odvikavat sam morao od nauke loše.
Nema toliko ni sam Apolodor
smiješnih primjera u knjigama svojim,
koliko taj nas pacer nasmijava.
Zašto »Paladije« on se zove, počuj:
ne po Paladi, kako sebi laska,
već po bljedilu ponio je ime.²⁰
Na licu mu toliko bljedila ima,
od muke pred djelom bolje Muze,
jer ne podnosi od sebe učenijeg,
koliko modra Megera potaknuti može.
Maskom su, mislim, zavedeni bili,
i jezikom opojnim brbljavca ovog,
građani tvoji, kada su dali
takovoj kugi pred tobom prednost.
Ako kroz kontrade i kroz kalete
krene, a narod da tu glupost trpi,
i da mu nitko ne razobliči laži,
tad će se naduti od Eola jače

¹⁹ Neprevodiva igra riječi u izvorniku; *fuscus* je shvaćeno u doslovnom značenju, »mračan, mrk«.

²⁰ Još jedna neprevodiva igra riječi: *Palladius – Pallas* (Palada Atena) – *pallidus* (bljed). U zbirnom izdanju komentara uz Tibula, Katula i Propercija (*Elegiae...* Venecija, 1500), gdje je pretisnut i komentar Paladija Fuska uz Katula, u pismu Filippa Beroalda Starijeg (1453-1505) Minu Rosciju (to je predzadnji tekst u Paladijevu dijelu knjige) čitamo ovu emendaciju: *Pallidus ora timor; nos emendauimus, Palladis ora tumor* (f. [96r]).

Vanas litterulas, cacatiores
 Quam sint Ocypete ac soror Cyleno.
 Tu in quem Pierides tuentur omnes
 Ista, docte, rudi²⁰ nec arrogare
 Hunc uilem patiare sannionem
 Quas nullas habet, oro, disciplinas;
 Et quum perdiderit semel pudorem,
 Saltem corripias eum timore;
 Si contra steteris, magis pauebit
 Quam quum damma canes fugit Molossos.
 At si forte sines ut insolescat
 Non fiet modus obloquutionis(!).
 Obiurga temerarium, coherce
 Insanum, fatuum, atque garrientem;
 Cessantem stimulo preme inquieto
 Ignauum, et subito petet latebras;
 Nostrum queso remitte morionem
 Ad me fac redeant mei cachinni.

7. Palladius Fuscus Nardino Celineo

Incedis tumidus totam, Nardine, per urbem
 Hoc solo quoniam carmina multa facis.
 Carmina sunt, equidem fateor, sed qualia quondam
 Fecere indocti Meuius et Bauius.

8. Publi Nardini Celinei responsum

Non tu carminibus doctis nec, Fusce, Camenis
 Sed liuore tumes dum mea scripta legis.
 Quę Bauio si digna putas, tua digna Marone,
 Cur mea docta cohors, cur tua nemo legit?
 Orbilium profers et habes in pectore Gallum,
 Atque sub Orbilii Rhemius ore latet.

²⁰ rudi: cf. *rudio, is, rudiui et rudij, ruditum: rudem doceo. Unde erudio quod est perfecte quę rudes oportet scire doceo*, Ambrogio C a l e p i n o, *Calepinus. Ad librum. Mos est putidus & nouus repertus...*, Venetiis 1506, f. [248v]. - *Legitur in primis editionibus Calepini, et aliquando obtinuisse, vox rudimentum arguere videtur* Vossio lib. 4. de Vitiis serm. cap. 22., du C a n g e s. v.

bacajuć svuda, mutikaša, svoja
 bezvezna slovca, usranija jošte
 no Ocipete i sestra Celeno.²¹
 Ti, na kojeg sve motre Pijeride,
 ovim ga, učeni moj, obrazuj, i ne daj
 tome kukavnome lakrdijašu
 da prisvaja znanja koja nema;
 i, kad već je sasvim izgubio stid svoj,
 barem strahom ga ti u red dovedi;
 ako na put mu staneš, prepast će se
 poput jelena u bijegu pred moloskim psima.
 No, dopustiš li da se navika stvori,
 mjere rječkanju više neće biti.
 Drzovitog pokudi i obuzdaj
 ludog, sumanutog blebetavca toga;
 bude l' oklijevao, dobro ga podbodi
 odmah kukavac bježat će u tmine;
 natrag, molit ću, šalji nam pajaca,
 daj da meni se vrati šega moja.

7. Paladije Fusko Nardinu Celineju

Kročiš naduto, Nardine, uzduž i poprijeko gradom,
 samo zato što pjesama mnog ti je slog.
 Ima ih, priznajem, ali su takve kakve su nekoć
 slagali Mevij i Bavij, neuki par.

8. Odgovor Publija Nardina Celineja

Tebe ne napunja, Fusko, nadahnuće učenih Muza;
 zavist te nadimlje dok čitaš što pišem ja.
 Smatraš li moje dostojnim Bavija, svoje Vergilija,
 zašto me čita učeni skup, a tebe ni mrtav ni živ?
 Ti se Orbilijem gradiš, a Gala imaš u duši,
 i pod Orbilijem krije se Remije, znam.²²

²¹ Ocipete i Celeno su harpije.

²² Lucije Orbilije Pupil bio je strogi Horacijev učitelj (Hor. *Ep.* 2, 1, 70-71: *memini quae plagosum mihi paruo / Orbilium dictare*, »što se sjećam da mi je kao klincu mlaticitelj / Orbilije diktirao«). Gal je možda ljubavni pjesnik Kornelije Gal, ili bilo koji od niza drugih uglednih Rimljana ovoga imena; u svakom slučaju, Nardino ovdje zlobno aludira

9. Publius Nardinus Celineus in Palladium Phuscum

Volgiuagum ingenium, felix et ad omnia promptum
Est illi; quod agit, Mercuriale sapit.
Nullus enim labor est alienę frugis acervos
Alteriusque manu tollere parta bona.
Mille poetarum delecta poemata clepsit
Carptaque congegit mille *recisa* tomis;
Subtrahit, excerpit quęcumque uolumina uoluit
Contemnensque suos carmina nostra facit.
Defero; Pieridum læsi *subscribite* uates
Tuque uel imprimis, docte Sabelle, faue;
Currite, Pyerides, uestrum reposita nomen;
Vsurpauit enim fur manifestus idem.

9. Publije Nardin Celinej protiv Paladija Phuska

Probisvijetan je um, raznorodan i na sve spreman
 u njega; čega se primi, Merkurom odiše to.²³
 Ta nije nikakav napor s gomile tuđega ploda
 sebi uzimati, prisvajati tuđih ruku trud.
 Zdipio je birane pjesme tisuću poeta, iz tisuću
 svezaka popabirčio, izrezao, skupio tat;
 krade, plagira, koju god otvori knjigu,
 i, prezrijevši svoj, onda naš sastavlja stih.
 Podnosim prijavu; podržite, Muza povrijeđeni žreci,
 a među prvima ti, što si sabelski učeni sin.²⁴
 Potrčite, Pijerke, povrat zatražite imena svojeg,
 što ga prisvoji lupež na očigled svih!

na aktualnu politiku i Paladijeve političke sklonosti Francuzima. Rimski gramatičar Kvint Remije Palemon, koji je djelovao za vladavine Tiberija i Klaudija, bio je (prema Svetonijevu životopisu, *De grammaticis* 23) niska porijekla, raskalašen, rasipan i bahat.

²³ Vjerojatno aluzija na Merkura kao kradljivca. Usp. E r a s m u s, *Adagia* 4, 7, 4 (3604): *MERCVRIALE. Equatov: Graeci vocabant lucrum praeter expectationem oblatum, a primitiis quas olim in viis ponebant Mercurio. Iis viatores vescebantur. Alii malunt ductum ab aceruis lapidum quos in itineribus ambiguus Mercurio sacros ponebant, quorum meminert et Hebraeorum Prouerbia: Sicut qui mittit lapidem in aceruum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem.*

²⁴ Sabelski učeni sin: talijanski humanist i mletački povjesničar Marcantonio Coccio, zvan Marcantonio Sabellico (1436-1506), prijatelj Koriolana Cipika, spominje Marulića kao slavnog Dalmatinca; u objavljenoj Sabellicovoj korespondenciji (*Opera Mar. Ant. Sabellici: quae hoc volumine continentur. Epistolarum familiarium: libri XII...*, Venecija 1502), uz nekoliko pisama Paladiju Nigeru (tj. Fusku) iz razdoblja 1480-1491, nalazi se i jedno Paladijevo pismo Sabellicu, poslano iz Trogira. Sabellicove bilješke uz Katula, nastale vjerojatno 1487-1493, objavljene su (kao *Ex Catullo*) u njegovu djelu *Annotationes in Plinium et alios auctores* (Venecija? 1497). Paladije je u svoj komentar Katula zaista preuzeo nekoliko Sabellicovih bilježaka, ne navodeći izvor; usp. *Catalogus Translationum et Commentariorum: Mediaeval and Renaissance Latin Translations and Commentaries: Annotated Lists and Guides*, sv. 7, Washington, DC, 1997, 231.

Neven Jovanović

THE ZADAR ELEPHANT AND MOSQUITO: THE POLEMIC OF
NARDINUS CELINEUS AND PALLADIUS FUSCUS

A manuscript codex, today in Osimo (Biblioteca Istituto Campana, ms. 18. L. 13), preserves works by Nardinus Celineus (Nardino Celinese), a humanist born in Friuli. The works seem to belong to the period Nardinus spent in Zadar, between 1508 and 1521. Besides an unfinished epic *De bello Gallico* and a speech addressing the pope Julius II, the Osimo MS contains a number of poems addressed to members of noble families from Zadar (Soppe, Detrico, Ciprianis, Gallelo, Benja, Grisogono) and to the Venetian administrators of that Dalmatian city (Lorenzo Correr, Giovanni Minotto, Bernardo Bondumier, Leonardo Michiel, Francesco Foscari, Agostino da Mula), as well as to other Venetian officials (Bartolomeo d'Alviano, Antonio Giustinian, Pietro Zeno); there is also a poem to the Polish diplomat and humanist Ioannes Dantiscus, and a pair of epigrams to the Dubrovnik poet Ilija Crijević. But a special set of texts – four prose letters and five epigrams (ff. 22-26, 36-37, 43 of the Osimo MS) – belongs to the polemic that Nardinus waged against his fellow teacher and competitor, the Paduan Palladius Fuscus (Palladio Fosco or Negri, 1450-1520), employed by the Zadar commune in the years 1493-1516.

It seems that sometime in 1513 Nardinus took Palladius to task for using a verse of Vergil (G. 2, 43 = A. 6, 625) in one of his epigrams. Nardinus compounded the offence by writing under the name of one of his patrician pupils, Grisogonus Cedulinus. Palladius responded with a challenge of his own: this time he appropriated Macrobius' words from Sat. 6, 1, 2-5 without giving the source. Nardinus was able to recognize it, and the debate soon degenerated into spectacular verbal abuse, all the while returning for ammunition to ancient Greek and Latin writers. Thus, in a small treatise on kinds of plagiarism, Nardinus paraphrased Vitruvius' anecdote about Aristophanes of Byzantium (Vitr. 7, 5-7), demonstrating by his own example how the ancients' words should be retold with style and not slavishly copied. Nardinus also interpreted Macrobius' defence of Virgil's »thefts« as a tongue-in-cheek manoeuvre, and interspersed his sentences freely with esoteric Greek words (such as *γραμματοκύφων* from Demosthenes' *On the crown*). Both lines of attack suggest Palladius' weak spots – his insufficient interpretive skills and his limited knowledge of Greek. Moreover, Nardinus gave short shrift to Palladius' main philological achievement, a commentary on Catullus first printed in Venice in 1496. (Mention of Catullus again testifies to the popularity of the poet from Verona in Renaissance Dalmatia; we remember that in the nearby Split, roughly contemporarily to the polemic of Nardinus and Palladius, Marcus Marulus was using Palladius' commentary to compose his own philological annotations of Catullus, which were added to the margins of the *Codex Parisinus*

(olim *Traguriensis*) 7989, later famous for preserving the *Cena Trimalchionis*.)

Clearly, the polemic between Nardinus and Palladius was in part a public event: both sides chose insults and accusations designed to resonate with the citizens and officials of Zadar. Nardinus' position is the less secure: in contrast to Palladius, Nardinus had no published book of his own (apart from a few texts in books by others, Nardinus did not publish anything in his lifetime). Therefore, he had to prove that his knowledge was superior to that of Palladius. A sign of that knowledge are names from antiquity. An analysis of 114 names which signal acquaintance with the cultures of Greece and Rome (58 of the names are unique) shows predominance of Virgil and Macrobius, the Muses and the Greeks, the Latins, Plinius, Afranius, and Homer. But Palladius uses 13 ancient names in his three texts, while nine texts by Nardinus offer 101 occurrences of names (cf. a table on p. 10); just five names mentioned by Palladius were not picked up by Nardinus.

A further important sign of the antiquity in Nardinus' and Palladius' texts is their use of quotations. Relying on a CiTO controlled vocabulary (developed by David Shotton and Silvio Peroni), our analysis of modes of citing led to a nuanced interpretation of quotations and their rhetorical presentation in texts of the two humanists; a quotation has multiple layers of semantic functions.

In Croatian Renaissance literature, there are relatively few polemics, and we rarely get to hear both sides in them. The polemic between Nardinus Celineus and Palladius Fuscus – although played out by Italians, by foreigners – was intended for the ears and eyes of people from Zadar. That is why this polemic, at the centre of which was the use of Greek and Latin texts (supported by naming ancient names, by quoting ancient words), may testify to the level of »the general culture« of a Dalmatian city in 1513.

Key words: Renaissance humanism, Zadar, reception of antiquity, polemic, Nardino Celineus, Palladio Fosco

